

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ ΕΝ ΤΗ ΟΡΘΟΔΟΞΩ ΘΕΟΛΟΓΙΑ (*)

ΥΠΟ

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Ὁ Καθηγητὴς τῆς ἐν Σόφια Ὁρθοδόξου Θεολογικῆς Σχολῆς κ. Stefan Zankow¹ ὁμιλῶν κατὰ τὸ χειμερινὸν ἑξάμηνον τοῦ ἔτους 1927 ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἰσχυρίσθη μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς. «Τὸ δόγμα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πενιχρὸν κατὰ τὴν ἑκτασιν (gering an Umfang). Τῆς Ἁγίας Γραφῆς προϋποτιθεμένης ὡς βάσεως, τὸ δόγμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι ἐν τῇ πραγματικότητι ἡ Τριάς (la Trinité) καὶ ἡ περὶ ἐνανθρωπήσεως διδασκαλία τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων». Καὶ περαιτέρω παρατηρεῖ: «Ἡ ἑκτασις αὕτη τῶν δογμάτων θὰ ἠδύνατο νὰ πλατυνθῇ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, παραβλεπομένης τῆς νομίμου ὁδοῦ τῆς ἀποφάνσεως ὅλης τῆς Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας καὶ πραγματικῶ τῷ τρόπῳ καὶ οὕτως εἰπεῖν διὰ τῆς παρανόμου (illégal) καὶ αὐθαίρετου (willkürlich) ἀνυψώσεως προτάσεων (Sätze) τῆς παραδόσεως εἰς δογματικὰ ἄρθρα τῆς Ἐκκλησίας».

«Τονίζω ὁμως», συνεχίζει ὁ κ. Zankow, «ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους εἶναι σχεδὸν γενικῶς δεκτὴ ἡ ἀντίληψις, ὅτι πρέπει γὰρ γίνηται αὐστηρὰ διάκρισις μεταξὺ «δόγματος» καὶ «θεολογούμενου» καὶ ἀπλῆς «θεολογικῆς γνώμης»· ὅτι δόγμα εἶναι ἡ ἀληθινὴ ὑπὸ Οἰκουμενικῆς Συνόδου διηκριβωμένη καὶ ὑπὸ συμπάσης τῆς Ἐκκλησίας παραδεκτὴ διδασκαλία καὶ ὅτι μόνον μία κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον διηκριβωμένη διδασκαλία ἔχει τὸν ὑποχρεωτικὸν χαρακτῆρα τοῦ δόγματος καὶ ἐπομένως πᾶσα μὴ ἐπισήμως θεσπισθεῖσα διδασκαλία εἶναι ἢ θεολογούμενον ἢ θεολογικὴ γνώμη.

Ἐν δὲ τῇ ὑπ' ἀριθ. 6 ὑποσημειώσει τῆς σελίδος 38—39 τοῦ μνημονευ-

(*) Τὸ ὡς ἄνω μικρὸν μελέτημα ἐδημοσιεύθη γαλλιστὶ ἐν τῷ Β' τόμῳ τοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ἄλλοτε ἐν Amay, νῦν δὲ ἐν Chevetogne τοῦ Βελγίου γνωστῆς φιλενωτικῆς Μονῆς κ. L. Beauduin, ἐπὶ τῇ ὀγδοηκονταετηρίδι αὐτοῦ, ἐν ἔτει 1954, ἐκδοθέντος πνευματικοῦ συμποσίου, ἀναδημοσιεύεται δ' ἐνταῦθα ὡς μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς Πανορθοδόξου Προσυνόδου. Βλέπε παρομοίας μελέτας ἐπὶ θεμάτων τῆς Πανορθοδόξου Προσυνόδου ἐν «Θεολογία» 25 (1954) σ. 211 - 243 ὑπὸ Ἰωάν. Καρμίρη, 27 (1956) σ. 609 - 615 ὑπὸ Σεβ. Μητροπολίτου Σερρών Κωνσταντίνου καὶ 28 (1957) σ. 5 - 22 ὑπὸ Παν. Τρεμπέλα.

1. Das Orthodoxe Christentum des Ostens, Furche - Verlag, Berlin, 1928, σελίς 37 - 38.

θέντος βιβλίου του ἀναφέρει ὁ βούλγαρος καθηγητής, τάδε: «τὸ ὅτι ἡ τοιαύτη ἀρχὴ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ δόγματος ἐπεκράτησε καὶ εἶναι γενικῶς δεκτὴ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ (ἡ ὑπογραμμὴ εἶναι ἰδική μας) ὀφείλεται εἰς τὸν μέγιστον ῥῶσσον ἐκκλησιαστικὸν ἱστορικὸν W. Bolotow», κατὰ τὸν ὅποιον τὰ ὡς ἀνωτέρω νοούμενα «δόγματα» εἶναι τὰ necessaria, τὰ δὲ «θεολογούμενα» εἶναι dubia καὶ ὅτι «in necessariis unitas, in dubiis libertas».

Λυπούμεθα διότι εἴμεθα ὑποχρεωμένοι, χάριν τῆς ἀληθείας, νὰ δηλώσωμεν κατηγορηματικῶς, ὅτι οὔτε ἡ τοιαύτη περὶ δόγματος στενὴ ἀντίληψις τοῦ κ. Zankow εἶναι ὀρθή, οὔτε ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτοῦ, ὅτι ἡ ἀντίληψις εἶναι γενικῶς παραδεκτὴ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ. Καὶ ὅμως, λόγῳ τῆς ἐν εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις εὐρυτάτης κυκλοφορίας τοῦ μνημονευθέντος βιβλίου τοῦ κ. Zankow, πολλοὶ τῶν θεολόγων τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, παρασύρονται καὶ σχηματίζουσιν ἐσφαλμένας γνώμας περὶ ζητήματος τοσοῦτον θεμελιώδους, οἷον εἶναι τὸ περὶ τῆς ἐννοίας καὶ τῆς ἐκτάσεως τοῦ δόγματος, ὡς βλέπομεν ἀλλαχοῦ τε καὶ ἐν τῷ γνωστῷ βιβλίῳ τοῦ Fr. Heiler, Urkiriche und Ostkiriche. Ὁ κ. Heiler μάλιστα παρασυρόμενος ὑπὸ τοῦ κ. Zankow, ἰσχυρίζεται ὅτι ὄχι μόνον περὶ ζητημάτων ἀκαθορίστων ὑπὸ Συνόδων Οἰκουμενικῶν ὑπάρχει ἐλευθερία γνώμης ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' ἀκόμη προκειμένου καὶ περὶ τῶν ὑπὸ Οἰκουμενικῶν Συνόδων καθωρισμένων, καὶ ὡς παράδειγμα φέρει τὸ περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων (μν. ἔ. σελ. 237). Καὶ ὄχι μόνον ἑτεροδόξοι θεολόγοι, ἀλλ' ἀκόμη καὶ ἄπειροὶ ὀρθόδοξοι Θεολόγοι θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παρασυρθῶσιν ὑπὸ ἰσχυρισμῶν προβαλλομένων οὕτω κατηγορηματικῶς καὶ παρουσιαζομένων ὡς διερμηνευόντων δῆθεν τὸ ἐπικρατοῦν ὀρθόδοξον φρόνημα.

Ὅπως δὲ δὲν γνωρίζωμεν μὲν, ἂν ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Zankow ἰσχύει περὶ τῆς ρωσικῆς καὶ βουλγαρικῆς Θεολογίας καὶ ποίαν ἀντίδρασιν εὗρεν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ πάντως ἡ γνώμη αὕτη ἀποκρούεται ἐντόμως ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς Θεολογίας, ἡ ὁποία, χωρὶς νὰ διεκδικῇ τὸ μονοπώλιον τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅμως δικαιούται, ἔστω καὶ ὡς μειονοψηφία (ἂν εἶναι πράγματι μειοψηφία) μεταξὺ τῆς σλαυοφώνου ὁμοδόξου Θεολογίας, νὰ θέλῃ νὰ ἀκουσθῇ καὶ ἡ φωνὴ αὐτῆς.

Ἐν πρώτοις, ὡς παρετήρησεν ὀρθῶς ὁ Καθηγητὴς κ. Δ. Μπαλάνος¹, α) οὐδαμοῦ τῶν συγγραμμάτων τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸν ὄρον «δόγμα» δὲν νοεῖται ἡ ἐπισήμως διατετυπωμένη χριστιανικὴ διδασκαλία πίστεως, ἀλλὰ πᾶσα διδασκαλία πίστεως περιλαμβανομένης εἰς τὴν συνείδησίν τῆς Ἐκκλησίας, ἀδιαφόρως ἂν ἔχῃ ἐπισήμως διατυπωθῆ ἢ οὔ. (Κλήμεντος Ἀλεξ. Παιδαγωγὸς 1, Ὁριγένους De princ. 4, 2, κατὰ Κελσ. 3⁷⁶, Κυρίλ-

1. Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν δογμάτων, 1919, σελ. 10-11.

λου Ἱεροσολ. Κατήχ. 4., Σωκράτους Ἐκκλησ. Ἱστορ. 3₁₈, Γρηγορ. Νύσσης Ἐπιστολ. 24). β') Ἡ τοιαύτη περιορισμένη ἀντίληψις τοῦ «δόγματος» εἶναι συναφῆς πρὸς τὴν ἐντελῶς ἐσραλμένην ἀρχήν, ὅτι «οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν δὲν εἶχον ἀρχῆθεν δόγματα»² καὶ ὅτι τὸ πρῶτον δόγμα εἶναι τὸ τῆς Ἀ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου³. γ') Δεδομένου, ὅτι μόνον ἐκεῖναι αἱ ἀλήθειαι διευτυπώθησαν ὑπὸ Συνόδων εἰς ὄρους, ὅσαι ἡμφεσθητήθησαν ἢ παρεξηγήθησαν ὑπὸ αἰρετικῶν, θὰ εἶπετο ὅτι μόνον αἱ ἀλήθειαι αὗται εἶναι δόγματα, ἐνῶ αἱ μὴ ἀμφισβητηθεῖσαι καὶ μὴ ἐπισήμως διατυπωθεῖσαι δὲν θὰ ἦσαν τοιαῦτα, ἅρα δὲ ἔξωτερικόν τι καὶ τυχαῖον γεγονός θὰ ἦτο τὸ καθιστῶν «δόγμα» χριστιανικὴν τινα ἀλήθειαν. Κατ' ἀκολουθίαν ἀλήθειαι τῆς πίστεως, οἷαι εἶναι περὶ τοῦ Κανόνος τῆς Γραφῆς καὶ τῆς θεοπνευστίας αὐτῆς, περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀγιασμοῦ, περὶ ἀειπαρθενίας τῆς Θεοτόκου, περὶ μεσιτείας τῶν Ἁγίων, περὶ μέσης καταστάσεως τῶν ψυχῶν καὶ περὶ Μυστηρίων κλπ. δὲν ἀποτελοῦσι δόγματα, ἀλλὰ μόνον «ὁμολογούμενα» ὑποκείμενα εἰς ἀμφιβολίας, περὶ ὧν (προσθέτωμεν ἡμεῖς) δικαιούται τις κατὰ τὸν Βολοτον καὶ τὸν Ζανκωβ νὰ πιστεύῃ ὅ,τι θέλει (In dubiis libertas). δ') Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἐτύγχανεν ἀδικαιολόγητος καὶ ἡ διαίρεσις τῶν Ἐκκλησιῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἔνωσις θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιδιωχθῆ ἐπὶ τῇ βάσει μόνον τοῦ Συμβόλου Νικαίας - Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν δογματικῶν ὄρων τῶν ἐπὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἀφιεμένης εἰς τὰ λοιπὰ πλήρους ἐλευθερίας. Ταῦτα λέγει ὁ κ. Μπαλᾶνος.

Ἐὰν ἔπειτα συμβουλευθῶμεν τὰς ἐργασίας καὶ ἄλλων νεωτέρων ἐλλήνων δογματικῶν θεολόγων, θὰ ἴδωμεν, ὅτι οὐδεὶς τούτων συμμαρτυρεῖ τὸν ὅλως ἀυθαίρετον περιορισμὸν τοῦ δόγματος εἰς μόναν τὰς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐπισήμως διατυπωθεῖσας δογματικὰς ἀληθείας, ἀλλὰ τοῦναντίον πάντες οὗτοι παραδέχονται πολὺ εὐρυτέραν τὴν ἔκτασιν τοῦ δόγματος, συμφώνως πρὸς τὴν συνείδησιν καὶ τὸ κοινὸν φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας (sensus communis ecclesiae), εἰς τὸ ὁποῖον εὐλόγως τοσαύτη ἀπονέμεται σπουδαιότης ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ.

Οὕτως, ὁ καθηγητὴς Ζήνων Ρώσης († 1931) ἐν τῷ ἑαυτοῦ «Συστήματι Δογματικῆς τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας» (Α' 1903 σ. 23) δίδει τὸν ἐξῆς ὄρισμὸν τοῦ δόγματος ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου: «Δόγματα εἶναι αἱ διδασκαλῖαι τῆς χριστιανικῆς πίστεως περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν προὑποθέσεων καὶ ἀποτελεσμάτων αὐτῶν, αἵτινες διδασκαλῖαι περιεχόμεναι κατ' οὐσίαν καὶ συνεπτυγμένως ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ Ἱερᾷ Παραδόσει, ἀνεπτύχθησαν, ὠρίσθησαν καὶ ἐν μέρει διευτυπώθησαν ἐν Τοπικαῖς Οἰκουμενικαῖς καὶ Γενικαῖς Συνόδοις, ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ ἐν αὐτῇ διαμένοντος Θεοῦ Πνεύματος καὶ ἔχουσιν ἀυθεντικὸν καὶ ὑποχρεωτικὸν κύρος εἰς πᾶν γνήσιον μέλος τῆς Ἐκκλησίας ταύτης». Περαιτέρω δέ, ἐν σελ. 59 γρά-

2. Ad. Harnack Dogmengeschichte I.

3. R. Seeberg Dogmengeschichte I₁₈.

φει: «Ἐν τε τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ γνησίᾳ παραδόσει τῆς πρὸ τοῦ σχίσματος γνησίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣν μετ' αὐτὸ συνεχίζει ἀληθῶς καὶ κανονικῶς μόνον ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, περιέχονται δυνάμει ἢ συνεπτυγμένως κατ' οὐσίαν οὐ μόνον τὰ ἐν τοῖς ὅροις ἢ ταῖς ἀποφάνσεσι τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων διατυπωθέντα δόγματα, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα τὰ δόγματα, ἅτινα ὡς μὴ ἀμφισβητηθέντα ὑπὸ τινος αἰρέσεως ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ δὲν διευπλώθησαν οὔτε ἐν ταῖς Τοπικαῖς οὔτε ἐν ταῖς Οἰκουμενικαῖς Συνόδοις τῆς πρὸ τοῦ σχίσματος Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ πλήρης λοιπὸν παράδοσις τῆς γνησίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας δὲν περιλαμβάνει μόνον τὰ ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων διατυπωθέντα δόγματα, ἅτινα ὡς μὴ ἀμφισβητηθέντα ὑπὸ τινος αἰρέσεως ἐν τῇ πρὸ τοῦ σχίσματος ἀρχαίᾳ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, περιεχόμενα δὲ δυνάμει ἢ κατ' οὐσίαν ἐν τῇ γνησίᾳ καὶ πλήρῃ παραδόσει αὐτῆς, δὲν διευπλώθησαν ἐν τοῖς ὅροις τῶν πρὸ τοῦ σχίσματος Τοπικῶν καὶ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἀλλ' ἐν ταῖς Ὁμολογίαις τῶν κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα συγκροτηθειῶν Ἱερῶν Συνόδων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας». Ἐν ὑποσημειώσει δὲ εἰς σελ. 59 παρατηρεῖ ὁ Ρώσης τὰ ἑξῆς: «Μόνον ὅστις τυχὸν ἀγνοεῖ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ τὸ γνήσιον πνεῦμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τὰ δόγματα αὐτῆς, δύναται νὰ φρονῇ, ὅτι ἅπαντα τὰ δόγματα αὐτῆς περιέχονται ἐν τοῖς περὶ πίστεως ὅροις ἢ ταῖς ἀποφάνσεσι τῶν 7 Οἰκουμενικῶν Συνόδων... Αἰρομένου τοῦ αὐθεντικοῦ καὶ ὑποχρεωτικοῦ κύρους τῶν κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα Ἱερῶν Συνόδων καὶ περιοριζομένων τοῦ ὑποχρεωτικοῦ κύρους εἰς μόνας τὰς ἀποφάνσεις ἢ τοὺς ὅρους τῆς πίστεως τῶν ἐπὶ τὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, αἴρεται ἅμα καὶ ὁ δογματικὸς χαρακτὴρ τῶν δογμάτων τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας περὶ αὐθεντίας τῆς Ἐκκλησίας, περὶ 7 Μυστηρίων, περὶ δικαιοσύνης κλπ., οὕτω δὲ ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία θὰ εὐρίσκητο ἐν μετέωρῳ καταστάσει καὶ ἀβεβαιότητι περὶ τῶν δογμάτων τούτων, ἣνθα δὲ μείνη ἀνοικτὸν καὶ ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς τὰς προσηλυτιστικὰς ἐνεργείας ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν». Ἄξια μνητείας εἶναι καὶ ἡ ἐν σελ. 33 τοῦ αὐτοῦ ἔργου ὑποσημείωσις τοῦ αὐτοῦ καθηγητοῦ: «Πᾶσα ἀπόπειρα πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τῇ βάσει ἔνθεν μὲν τῶν κοινῶν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις δογμάτων διὰ τῆς αὐθαιρέτου ἀντιθέσεως δόγματος καὶ θεολογικῆς θεωρίας καὶ δι' ἐκδοχῆς τῶν δογματικῶν διαφορῶν ὡς θεολογικῶν θεωριῶν, ἔνθεν δὲ διὰ τοῦ συνασπισμοῦ κοινῶν Ἐκκλησιῶν ἐναντίον μιᾶς ἢ πλείονων ἄλλων, οὐχὶ δὲ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, τῆς συμφώνου πρὸς τὴν Ἀγ. Γραφὴν καὶ τὴν γνησίαν καὶ πλήρη παράδοσιν, τὴν διαφυλοσομένην ἐν τῇ γνησίᾳ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, προὑποτίθηναι ἀδιαφορίαν πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν καὶ θρησκευτικὴν χλιαρότητα ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ γνήσιον πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ».

Καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Ρώση ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν καθηγητῆς

Χρῆστος Ἀνδροῦτσος († 1935) ἐν τῇ ἑαυτοῦ «Δογματικῇ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας» ὁρίζει τὰ δόγματα ὡς «τὰς θεωρητικὰς τῆς πίστεως διδασκαλίας, αἵτινες φερόμεναι ἐν τῇ Γραφῇ καὶ τῇ παραδόσει, ὠρίσθησαν, ἀνεπτύχθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐν μέρει διευτώθησαν ἐν ταῖς Ἱεραῖς Συνόδοις αὐτῆς» (σελ. 2), ἄρα δὲ ἀναγνωρίζει ὡς δόγματα καὶ τὰς διδασκαλίας τὰς μὴ διατυπωθείσας ἐπισήμως ἐν Ἱεραῖς Συνόδοις. Τοῦτο καταφαίνεται σαφέστερον καὶ ἐξ ὧν ὁ Ἀνδροῦτσος λέγει ἐν σελ. 10 — 11, ἐνθα ὁμιλῆσας περὶ τῶν ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας θεσπισθέντων ἐν ταῖς Συνόδοις δογμάτων, προσθέτει· «πάντα τὰ λοιπὰ δόγματα τὰ μὴ τυχόντα ἐπισήμου διατυπώσεως, ἐμορφώθησαν καὶ ὠρίσθησαν ἔκπαλαι ὑπὸ τῆς διδασκούσης Ἐκκλησίας. Καὶ τὰ μὲν ἐπισήμως διατετυπωμένα δόγματα ἔχει τις ἐν τοῖς ὅροις καὶ τοῖς Συμβόλοις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καὶ τῶν Τοπικῶν, ὧν ἡ διδασκαλία ἀνεγνωρίσθη ὡς τοιαύτη ὑπὸ Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Προκειμένου δὲ περὶ τῶν ἄλλων δογμάτων τῶν ἀείποτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διδασκομένων, ταῦτα πορίζεται τις προσφεύγων τοῦτο μὲν εἰς πάντα τὰ ἔγγραφα τὰ ἐκφράζοντα τὴν συνειδησιν τῆς Ἐκκλησίας, τοῦτο δὲ καὶ κυρίως εἰς τοὺς Ἱεροὺς Πατέρας, ὧν ἡ δμόφωνος γνώμη εἶναι ἡ ἀuthεντικὴ μαρτυρία τῆς δογματικῆς διδασκαλίας, ἣν ἀείποτε ἐπρέσβευεν ἡ Ἐκκλησία».

Καὶ ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν ἀοίδιμος καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τῶν Δογμάτων καὶ τῆς Συμβολικῆς Κωνσταντῖνος Δυοβουνιώτης († 1942) ρητῶς διδάσκει, ὅτι «δόγματα εἶναι πᾶσαι αἱ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἀποδοχὴν προβαλλόμεναι ἀλήθειαι τῆς πίστεως, ἀδιαφόρως ἂν αὗται ἔχουσι καθορισθῆ ἢ μὴ ὑπὸ Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Οὕτω δόγματα εἶναι οὐ μόνον αἱ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καθορισθεῖσαι ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἀλήθειαι, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἀλήθειαι τῆς πίστεως αἱ προβαλλόμεναι τοῖς πιστοῖς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἀποδοχὴν, π. χ. αἱ περὶ τῆς Ἐκκλησίας, περὶ Μυστηρίων, περὶ δικαίωσης κ.λπ.»¹.

* Καὶ ὁ Καθηγητὴς τῆς Πατρολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Δ. Μπαλᾶνος, ὅστις, ὡς εἶπομεν, ἠσχολήθη καὶ περὶ τὴν Ἱστορίαν τῶν δογμάτων καὶ ἐπανειλημμένως ἀντιπροσώπευσε τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν ἐν Οἰκουμενικοῖς συνεδρίοις, ἀποδοκιμάζει τὸν «κατὰ μίμησιν τῶν διαμαρτυρομένων θεολόγων» περιορισμὸν τοῦ δόγματος εἰς τὰς ἐπισήμως διατετυπωμένας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀληθείας τῆς πίστεως καὶ ἐπιμένει εἰς τὴν γνώμην, ὅτι δόγματα κατὰ τὴν ὀρθόδοξον ἀντίληψιν εἶναι «πᾶσαι αἱ ἀλήθειαι τῆς πίστεως, αἵτινες περιεχόμεναι δυνάμει ἢ κατ' οὐσίαν ἐν τῇ Ἀγ. Γραφῇ καὶ τῇ Ἱ. Παραδόσει ἀνεγνωρίσθησαν ἀνέκαθεν ἐν τῇ συνειδήσει τῆς Ἐκκλησίας, ὡς τοιαῦται, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν διευτώθησαν ἐπισήμως ἢ οὐ, παραδείγματος

1. Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία ἐν λέξει «δόγμα». Τόμος Θ' σελ. 468.

χάριν τὰ περὶ Μυστηρίων, Δικαιώσεως, Ἁγιασμοῦ κλπ»¹. Καὶ περαιτέρω ἐν σελ. 15 τοῦ αὐτοῦ βιβλίου του ὁ κ. Μπαλᾶνος παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὅτι «δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται, ὅτι αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι δὲν συνεκλήθησαν, ἵνα διατυπώσωσιν ἅπασαν τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ὅτι αὐταὶ συνεκαλοῦντο ἐκάστοτε ὁσάκις ἀμφισβήτησις ἢ παρανόησις ἀπασχόλει τὴν Ἐκκλησίαν, πρὸς ἐπίλυσιν ἀμφισβήτησεως ἢ ἄρσιν παρανοήσεως καὶ ἀποκατάστασιν τῆς ἀληθείας ἐπὶ γεννηθέντος σπουδαίου ζητήματος»· ὅτι «ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τῶν 7 Οἰκουμενικῶν Συνόδων διατυπωθέντων δογμάτων, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία περιλαμβάνει καὶ διδασκαλίας, αἱ ὁποῖαι δὲν διευτυπώθησαν ὑπὸ Οἰκουμενικῶν Συνόδων διὰ διαφόρους λόγους». Καὶ «ἐκ τοῦ ὅτι ὁμοῦ αἱ διδασκαλίας αὐταὶ δὲν διευτυπώθησαν ὑπὸ Οἰκουμενικῶν Συνόδων, δὲν δύναται τις νὰ συμπεραίνει, ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἀγνοεῖ τὰ δόγματα ταῦτα».

Τὰ αὐτὰ διδάσκει καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Κ. Δουβουνιώτου ἐν τῇ ἔδρῳ τῆς Ἱστορίας τῶν Δογμάτων καὶ τῆς Συμβολικῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Ἰωάν. Καρμίρης, γράφων τὰ ἑξῆς: «Δόγματα τῆς χριστιανικῆς θρησκείας εἶναι αἱ ἐπὶ τῆς θείας αὐθεντίας ἐρειδόμενα καὶ ἀπόλυτον καὶ ὑποχρεωτικὸν κύρος κεκτημένα θεωρητικαὶ ἀλήθειαι τῆς πίστεως, αἱ ὁποῖαι περιεχόμενα συνεπτυγμένα ἐν τῇ Ἀγ. Γραφῇ καὶ φερόμενα ἀνεπτυγμένα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον θεολογικῶς ἐν τῇ Ἱ. Παραδόσει, ἐπιστεύθησαν ἀνέκαθεν ὑπὸ τῆς Χριστιαν. Ἐκκλησίας καὶ ἐν μέρει μὲν ὠρίσθησαν καὶ διευτυπώθησαν συνοδικῶς ὑπ' αὐτῆς, ἐν μέρει δὲ ἠναγνωρίζονται ὑπὸ τῆς κοινῆς ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως διδάσκονται ἐν τῇ πράξει ἀδιαλείπτως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας... Ἡ ὑπὸ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων διατύπωσις τῶν δογμάτων δὲν ἀποτελεῖ οὐσιώδη χαρακτηῖρα καὶ ἀπαραίτητον καὶ κύριον γνῶρισμα αὐτῶν, ἀλλὰ τι ἐξωτερικὸν καὶ ἐξ ἱστορικῶν καὶ τυχαίων, ὡς τὰ πολλά, αἰτίων προκαλούμενον»².

1. Μυ. ἔ. σελ. 14

2. *Θρησκευτικὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία* τόμος Β' 1397, σελ. 1346. Ὁ αὐτὸς καθηγητὴς ἐπανέρχεται πλατύτερον καὶ σαφέστερον ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος καὶ ἐν τῇ προσφάτως ἐκδοθείσῃ πραγματικῇ του «Σύνοψις τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας», (Ἀθῆνα 1957, σελ. 4-6), προσθέτων ἐν τέλει, πλὴν ἄλλων, καὶ τὰ ἑξῆς: «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἰδοποιεῖ καὶ διατυποῖ τὸ περιεχόμενον τῆς πίστεως εἰς δόγματα διττῶς, ἢτοι ἢ διὰ τοῦ συνηχοῦς πρὸς τοὺς πιστοὺς κηρύγματος καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν θείων ἀληθειῶν ἢ διὰ τῆς ἐν Συνόδοις πανηγυρικῆς ἀνακηρύξεώς τινων ἐξ αὐτῶν. Ἀδυνάτητον, ἄρα, ὅτι ἐφ' ὅσον τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ, ὡς ἐν τῇ κατ' ἀνατολὰς Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ δὲν ἐγένετο μετὰ τὸν Η' αἰῶνα, ὡς δόγματα ἰσχύουσιν ἐν αὐτῇ, πρὸς τοῖς συνοδικῶς διατυπωθεῖσι, καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι σωτηριώδεις ἀλήθειαι τῆς πίστεως, αἱ φερόμεναι ἐν τῇ κοινῇ πίστει καὶ τῇ καθολικῇ συνειδήσει τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος καὶ ὑπὸ τῆς ἀλαθῆτου Ἐκκλησίας αὐθεντικῶς καὶ ἀκαταπαύστως διὰ τῶν αἰῶνων διδασκόμεναι, οἰοεὶ ὑψωθεῖσαι ὑπ' αὐτῆς ἐν τῇ πράξει σιωπηρῶς εἰς δόγ-

Παρέθεσα ἐκτενέστερον τὰς συμπιπτούσας πρὸς ἀλλήλας γνώμας τῶν ἐλλήνων δογματικῶν περὶ ἐνὸς οὕτω θεμελιώδους δογματικοῦ ζητήματος, ὅσον εἶναι τὸ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ δόγματος, ἵνα διαλυθῇ πᾶσα ἀμφιβολία ἀφ' ἐνὸς περὶ τῆς ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ σταθερᾶς ὁμοφωνίας τῆς συγχρόνου ἐλληνικῆς Θεολογίας, ἐξαιρέσει μιᾶς μοναδικῆς διαφωνίας, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀφ' ἑτέρου δὲ περὶ τῆς ἀνακριβείας τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ κ. Ζαγκω, ὅτι ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Θεολογίᾳ ἔχει ἡ δ η ε π ι β λ η θ ἡ ἢ προφανῶς προτεσταντίζουσα ἐκδοχὴ ρώσων τινῶν θεολόγων, ἧτις περιορίζει τὰ δόγματα μόνον εἰς τὰ ἐπισήμως ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας διακηρυχθέντα δόγματα περὶ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Μοναδικὴν δ' ἐξαιρέσιν ποιεῖται ἐν τῇ νεωτέρῳ ἐλληνικῇ Θεολογίᾳ περὶ τοῦ θεμελιώδους τούτου ζητήματος ὁ καθηγητῆς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῶν Ἀθηνῶν κ. Ἀμίλκας Ἀλιβιζάτος, ὅστις ἐν τῇ προσφάτῳ μελέτῃ του ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ οἰκονομία κατὰ τὸ κανονικὸν δίκαιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», (Ἀθῆναι 1949, σ. 13 καὶ 94 καὶ ἐξῆς) φωρᾶται συμμεριζόμενος τὴν ἄγαν ἐλευθεριάζουσαν ἐκείνην ἐκδοχὴν τοῦ κ. Ζαγκω, καὶ τῶν ρώσων θεολόγων καὶ ὁμιλεῖ «περὶ οἰκονομίας καὶ ἐν τῇ δογματικῇ διδασκαλίᾳ» καὶ ἰσχυρίζεται, παραδόξως ὅτι «διὰ τὸ φιλελεύθερον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, πέραν τῶν κεντρικῶν δογμάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ (Ἁγίας Τριάδος, δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ, προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων κλπ.) τὰ λοιπὰ ἔχουσι μείνει παρ' ἡμῖν ἀκαθόριστα δογματικῶς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ῥωμαιοκαθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἧτις διὰ τῆς ἐν Τριδέντῳ ἰδίας Συνόδου τὰ πάντα σχεδὸν καθώρισε». Ἄλλ' ἢ ὅλως μεμιονωμένη αὕτη γνώμη τοῦ κ. Ἀλιβιζάτου, ἧτις εἶναι ξένη πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν παράδοσιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ διὰ τοῦτο διατυποῦται μετὰ τινων ἐπιφυλάξεων καὶ οὕτως εἶπειν παλινδρομικῶς, οὐδεμίαν εὐρίσκει εὐτυχῶς εὐμενῇ ἀπήχησιν ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐλληνικῇ Θεολογίᾳ¹.

Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων προκύπτει, ὅτι ἡ γνησίᾳ περὶ δόγματος ὀρθόδοξος ἀντίληψις πρέπει νὰ ἀντιδιαστέλληται πρὸς τε τὴν προτεσταντικὴν καὶ πρὸς τὴν ῥωμαιοκαθολικὴν ἀντίληψιν.

Ματα. Οὕτως, ἄρα, πᾶσαι ἀδιακρίτως αἱ θεῖαι ἀλήθειαι τῆς πίστεως εἶναι ἐξ ἴσου ὑποχρεωτικαὶ διὰ πάντας τοὺς πιστοὺς, ὡς ἀπολύτως ἀναγκαῖαι διὰ τὴν σωτηρίαν αὐτῶν. Τούτων οὕτως ἐχόντων, δεόν ν' ἀπορρίπτηται πᾶσα ἀντίθετος γνώμη, ἐκφερομένη ὑπὸ θεολόγων ἀγνοούντων ἢ παρεξηγούντων τὰ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ κρατοῦντα, καὶ πειρωμένων νὰ περιορίσωσι τὰ ὀρθόδοξα δόγματα μόνον εἰς τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπτά Οἰκουμενικῶν Συνόδων θεσπισθέντα ἢ νὰ διακρίνωσιν αὐτὰ εἰς κύρια καὶ δευτερεύοντα ἢ οὐσιώδη καὶ ἐπουσιώδη ἢ μεγάλα καὶ μικρά, καθ' ὅσον πάντα ἀνεξαιρέτως τὰ ὀρθόδοξα δόγματα εἶναι ἰσόκυρα καὶ ἰσοστάσια, ὡς «δόγματα Θεοῦ». «Τὸ γὰρ ἐπὶ δόγμασιν, εἴτε μικροῖς εἴτε μεγάλοις, ἀμαρτάνειν, ταῦτόν ἐστιν' ἐξ ἀποτέρων γὰρ ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ἄθετεῖται». (Τ α ρ ἄ σ ι ο ς Καν)πόλεως ἐν Πρακτικοῖς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, παρὰ J. Harduin, Acta Conciliorum IV, 60)».

1. Βλ. καὶ Τεργων. Κοτσώνη, Προβλήματα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Οἰκονομίας, 1957, σελ. 168 ἐξ.

Τῆς μὲν προτεταντικῆς ἐκδοχῆς χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα εἶναι ἄφ' ἑνὸς ὁ ὑπερτονισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου χαρακτήρου τοῦ δόγματος, ἄρα δὲ καὶ ἡ χαλαρὰ περὶ τοῦ ὑποχρεωτικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος ἀντίληψις, ἄφ' ἑτέρου δὲ τὸ δέξιν ἐν γένει πρὸς τὸ δόγμα. Ἡ δὲ ῥωμαιοκαθολικὴ ἀντίληψις προσεγγίζει μὲν πρὸς τὴν ὀρθόδοξον, καθ' ὅσον δὲν πτοεῖται πρὸ τῶν δογμάτων καὶ καθ' ὅσον ἐκτὸς τῶν ab ecclesia solemniter definita Dogmata, δέχεται καὶ αὐτὴ καὶ τὰ ordinarie definita καὶ συμπίπτει πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἀντίληψιν ὡς πρὸς τὸν ὑποχρεωτικὸν χαρακτήρα καὶ τῶν μὲν καὶ τῶν δὲ δογμάτων, ἡ ὀρθόδοξος δ' ὅμως ἀντίληψις διαφέρει τῆς ῥωμαιοκαθολικῆς ὡς πρὸς τὰ ἑξῆς σημεῖα. α) Καθ' ὅσον μόνον εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους ἀναγνωρίζει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐπισήμου καθορισμοῦ τῶν δογμάτων, ἀρκουμένη ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν καὶ τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ φρόνημα. β) Καθ' ὅσον ἀξιοῖ, ὅπως τὰ δόγματα στηρίζονται ἐπὶ τε τῆς Γραφῆς καὶ τῆς σαφοῦς παναρχαίας χριστιανικῆς παραδόσεως, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν ἀντιλέγει πρὸς τὴν Γραφήν. γ) Καθ' ὅσον συμμερίζεται τῶν Ἑλλήνων Πατέρων τὸν σχετικὸν εὐλαβῆ ἀγνωστισμὸν ὡς πρὸς τὰς μυστηριώδεις ἀληθείας τῆς πίστεως καὶ ἀντιπαθεῖ τὴν κατάχρησιν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν σχολαστικῶν λογικῶν κατηγοριῶν ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν δογμάτων. Ἡ δὲ δυσκινήσια τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς σύγκλησιν Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἀναπληροῦται ἐν μέρει διὰ τῆς παναρχαίας ὀρθοδόξου ἀντιλήψεως περὶ τῆς κοινῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ σταθεροῦ φρονήματος τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν ζητημάτων τῆς πίστεως. Τοῦ φρονήματος δὲ τούτου ὡς φωνὴ μὲν ἀναγνωρίζεται ἡ Ἱεραρχία, φορεὺς δὲ ἅμα καὶ φρουρὸς ὅλον τὸ σῶμα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τοῦτέστιν ὁ κλῆρος ἅμα καὶ ὁ λαὸς αὐτῆς.

Αὕτη εἶναι ἡ ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Θεολογίᾳ ἐπικρατοῦσα γνώμη περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ δόγματος ἕξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, γνώμη τὴν ὁποῖαν καλὸν θὰ εἶναι νὰ ἔχωσι πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ τε ῥωμαιοκαθολικοὶ καὶ οἱ οἱ διαμαρτυρούμενοι θεολόγοι, καὶ μάλιστα ἐκεῖνοι, οἵτινες συμμετέχουσι τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, καὶ συμφώνως πρὸς τὸν λόγον τοῦ Κυρίου «ἵνα πάντες ἐν ᾧσι» (Ἰωάννου 17,21) ἐνδιαφέρονται διακαῶς περὶ τῆς προσεγγίσεως καὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Ὀπωσδήποτε δὲν πρέπει οὐδεὶς νὰ νομίζῃ ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι Ἐκκλησία ἐλαχίστων δογμάτων καὶ πολλῶν θεολογουμένων καὶ θεολογικῶν γνωμῶν, ἄρα δὲ καὶ πολλῶν ἀμφιβολιῶν καὶ ἀχαλινώτου δογματικῆς ἐλευθερίας καὶ ἀσυνδοσίας.